Dreptul și morala – Raportul dintre ele

— comunicare —

Papanacea Gheorghe

Vom căuta să punem în evidență acest raport, sprijinindu-ne în tragerea concluziilor, pe exemplele de mai jos.

a) Exemplul întâiu: Ionescu întâlnește la marginea pădurii pe Popescu, pe care-l omoară cu gândul de a-l jefui. Lucrurile întâmplându-se „in abstracto", în afara cadrului unei societăți constituite și organizate, Ionescu nu-i amenințat de nici o sancțiune. Totuși, în intimitatea conștiinții sale, Ionescu își dă bine seama de acest lucru, chiar dacă acest gând intim nu l-ar mărturisi nimănui, că a făcut o nedreptate.

Ionescu în fața propriei lui persoane se simte și este vinovat. De unde izvorăște gândul acesta al propriei sale vinovății față de propria lui ființă, de unde își trage existența lui, spre a deveni o obsesie chinuitoare, pe care zadarnic se trudește s-o alunge din focarul luminos al conștiinții sale, iată întrebarea firească la care trebue să dăm un răspuns.

Desigur că din sâmburele ideii de dreptate, sădită în adâncul conștiinții noastre de ființe raționale. Prezența acestui germen al dreptății la toate acțiunile noastre, ne șoptește mereu, ne obligă, ordonă chiar uneori când nu se vede ascultat, să fim în toate împrejurările la care ne conduce activitatea noastră, propriul nostru judecător. Am văzut până aici aprecierea pe care Ionescu a făcut-o faptei sale, din punct de vedere al dreptății sau al nedreptății. Totuși, aprecierea și justificarea faptei sale, atitudinea față de ea, comportă și o altă perspectivă. Fapta lui ~~poa~~ poate fi considerată de el bună sau rea. Judecând, din acest punct de vedere actul său, Ionescu simte înainte chiar să fi avut timpul să constate, că a făcut o faptă imorală, o faptă care i-a tulburat conștiința. Care-i deosebirea între aceste două aprecieri? Se confundă ele sau având-și aceleași izvor, ele se îndreaptă în direcții contrare?

O analiză mai atentă a faptului ne spune următoarele: față de Popescu, Ionescu a făcut o nedreptate, față de propria-i persoană o faptă imorală. Cu alte cuvinte, fapta reflectată în afară, în raportul cu semenul său, a dat naștere unui fenomen juridic, nedreptatea

Introducere: Vom căuta să punem în evidență acest raport, sprijinindu-ne în tragerea concluziilor pe câte va ~~[illegible]~~ exemple concrete, evitând orice discuție teoretică care, deși de multe ori ne obișnuește să ne menținem o eleganță intelectuală în susținerea unei probleme, te face totuși să pierzi cu timpul orice legătură cu viața concretă, te îndepărtează de complexitatea vieții, alegându-te astfel la sfârșitul discuției cu succese pe dialectică, pe cât de satisfăcătoare și plăcute minții omenești, pe atât de trecătoare și sterile. Deci nu succesul efemer al unei înlănțuiri de concluzii silogistice urmăresc aceste rânduri ci interesul de a aduce mele modeste contribuții la lămurirea raportului existent între dr. și morală, bazate pe analiza câtorva exemple.

spre adâncurile conștiinții sale, a dat naștere unui fenomen moral. Am impresia că deosebirea este evidentă.

b) Exemplul al doilea. Ionescu pândindu-l pe Popescu la marginea pădurii și încercând să-l omoare spre ~~a~~ a-l jefui, arma nu se descarcă, din cauza unui defect neobservat la timp. Popescu văzându-se amenințat, scoate la rândul său revolverul și împușcă mortal pe Ionescu. Ne întrebăm. A făcut Popescu o nedreptate omorându-l pe Ionescu, care se dusese cu gândul hotărît de a-l ~~ca~~ împușca și jefui? Se simte Popescu vinovat de fapta care a comis-o? Evident că nu. Popescu aflându-se în legitimă apărare, n'a făcut decât să-și apere viața, evitând primejdia care l-a pândit. Să analizăm acum fapta din punct de vedere moral. Ce constatăm din noua perspectivă? Cum trebuește calificată fapta lui Popescu, ca morală sau ca imorală? Desigur că răspunsul de „imorală" s'a oprit pe buzele tuturor; iar aprecierea aceasta nu o facem numai noi, ci însăși rațiunea celui care a săvârșit-o. Conștiința lui îl va mustra pentru această faptă, mustrare, care nu se va șterge, decât odată cu ștergerea amintirii faptei comise. Nu se simte vinovat, într'adevăr, dar nici cu conștiința senină și împăcată nu poate trăi. Gravitatea faptei comise chiar independent de voința lui va apăsa mereu pe conștiința sa.

Morala îl condamnă, dreptul nu! În primele două alternative, am presupus faptele ca având loc în afara cadrului unei societăți. Totul ~~ca~~ a fost simplificat, fiind reprezentat prin noțiuni abstracte, sărăcite de orice conținut real. Omul izolat, de societate și de pasiuni, înzestrat numai de conștiință și de ființă rațională, oferea aspectul unui schelet care ~~fiin~~ fiind dresat anume să execute unele mișcări, ~~este~~ era numai copia, umbra omului real și viu, cu rădăcini adânc înfipte în organismul societății. Am văzut aspectul acțiunilor omenești, desbrăcate de orice afinități organice pe care orice ființă le stabilește cu mediul înconjurător. Am ~~tras~~ tras concluziile respective. Să revenim în exemplul următor așa dar în vârtejul vieții sociale și să analizăm aspectul pe care-l vor reprezenta

În cazul acesta vom ~~face~~ analiza simultan atât aprecierea ~~[illegible]~~ ~~individuală~~ individului
asupra dublului aspect pe care-l prezintă faptele sale cât și aprecierea societății
~~faptele asupra acelor~~ arătând totodată caracterele specifice ~~ale~~ (3) [illegible]
~~[illegible]~~ psihice ale ~~[illegible]~~
aceleași fapte, comise de aceleași persoane) precum și punctul lor comun de concordanță

c) Ionescu este tatăl unei familii numeroase, un biet muncitor harnic și priceput care cu toată sârguința lui, salariul pe care-l primește nu poate să facă față nevoilor de toate zilele. Istovit de munca pe care o depune și ros atât fizicește cât și moralmente de mizeria în care se zbate, încolțește în el gândul unei jefuiri, spre a lichida în felul acesta de mizeria în care-și târăște traiul, atât el cât și numeroasa lui familie. Inima lui pustiită, constitui mediul cel mai prielnic pentru încolțirea gândurilor rebele. Sbuciumul sufletesc, revolta în fața vitregiei sorții, îi întunecă orice judecată dreaptă. În efervescența sa, dreptatea socială ~~devine~~ devine unica pasiune clocotitoare, crezul lui sfânt. Toată energia lu[illegible]acitează acum în jurul acestei dreptăți, toate gândurile lui sunt îndreptate contra ordinei sociale, contra legilor scrise făcute pentru susținerea și îngrădirea celor avari și avuți.—

Știind-l pe Popescu, un om bogat, care din cauza afacerilor sale, obișnuește să părăsească deseori orașul cu sume mari în buzunar, pe drumul ce trece prin pădurea din apropiere, fără a fi însoțit de nimeni, se hotărăște să-l ucidă și să-l jefuiască. Îl pândește pe Popescu la marginea aceleași păduri. Văzându-l se repede la el să-l omoare. Arma din cauza aceluiași defect care ca și în cazul precedent nu fusese observat la timp nu se descarcă. Popescu îngrozit de atacul agresorului, nu zăbovește scoate revolverul să și-și doboară adversarul. Abia după ce Ionescu s-a prăbușit, Popescu recunoaște în el pe sârguinciosul muncitor pe care în repetate rânduri îl lăudase pentru neobișnuita lui hărnicie. Era prea târziu. Bietul muncitor s-a stins pentru totdeauna lăsând în urma lui întreaga sa familie de a lupta cu mizeria pe care el ~~nu~~ n-a putut s-o înfrunte. Popescu are remușcări pentru omorul comis; dar nu se simte cu nimic vinovat. Ne întrebăm. S-a considerat sau nu victima, vinovat, când ~~s~~ s-a decis să facă omorul premeditat?

Dacă am izola faptul, așa cum am făcut în exemplele mai sus citate și am căuta să-l studiem ca atare Ionescu s-ar simți vinovat. Dacă însă schimbând punctul de vedere de până acum, am integra faptul în ansamblul societății, din noul punct de vedere, Ionescu nu s'a simțit cu nimic vinovat. Pornind cu gândul de a omorî și jefui pe Popescu, el își dădea perfect de bine seama că săvârșește o faptă imorală, conștiința lui având poate chiar momente de ezitare. Simțul lui moral îl găsește vinovat și rămâne ca atare.

Acțiunea lui însă întrucât a fost determinată de o serie de motive cu caracter mai mult sau mai puțin social, ca mizerie, revoltă contra ordinei sociale, dragoste de familie, motive care polarizând în jurul ideii de dreptate, au constituit la un loc mobilul determinant al faptei sale, nu era considerată de victimă ca o acțiune nedreaptă. Fapta comisă n'a privit-o ca nedreaptă și în consecință el nu s'a considerat vinovat.

Afirmând aceasta s'ar părea că am tăgădui existența însăși a ideii de dreptate, pe care am considerat-o adânc înrădăcinată în conștiința omului de ființă rațională, la începutul acestei comunicări. Totuși, rămânând consecvenți punctului nostru de plecare, putem susține că concluzia pe care am tras-o din analiza ultimului caz este absolut adevărată. Sâmburele ideii de dreptate apare și aici ca mobilul acțiunii săvârșite, perspectiva de a judeca lucrurile schimbându-se numai. Sistemul de referință la care am raportat fapta comisă s'a schimbat, originea sistemului care-o constitue ideia de dreptate a rămas aceiași și deci esența problemei aceiași.— Pe când la analiza primelor două exemple, pentru o mai bună înțelegere, am simplificat datele problemei, considerând ființa omului izolată de orice influență externă sau internă, care ar putea schimba sensul orientării acțiunei, iar rațiunea lui neturburată de nici o pasiune, acționând identic în toate raporturile ~~[illegible]~~ ce nasc din activitatea lui, cu cei din jurul său, oricât de deosebite ar fi împrejurările, am ajuns mult mai ușor la rezultatele problemei propuse.— În conjunctura de față a faptelor, în cadrul problemei noastre mai intervin o serie de necunoscute noi

Odată fapta consumată, să vedem care-i reacțiunea societății, în cadrul căreia s'au desfășurat evenimentele și care-i aprecierea ei. Societatea îl va considera sau nu vinovat? Desigur că da! Căci societatea, în urma legăturilor spirituale stabilite și țesute în decursul istoriei între elementele ei componente care-s indivizii, constitue un tot organic, o comunitate vie și mobilă; iar această unitate vie nu poate să rămână pasivă față de actele indivizilor care ~~prin acțiunea lor~~ ~~angajează~~ angajează însăși existența ei. —

Reacțiunea societății, promptă sub formă de ~~opi~~ opinie publică, făcând abstracție de orice text de lege existent — își va afirma energic aprecierea sa, declarându-l pe individ vinovat sau nu. Rezonanța pe care o va trezi fapta individului va fi bineînțeles, în raport direct cu nivelul de ~~dreptate~~ apreciere a dreptății la care s'a ridicat comunitatea respectivă, ecou care pe măsura amplificării lui va accentua sau va micșora gravitatea faptei. Ceeace ne interesează însă, este ecoul trezit și aprecierea făcută faptei în numele dreptății.

care îngreuiază răspunsul. Perspectiva schimbându-se radical în timp și spațiu, devenind istorică și sociologică, constatăm că voința individuală n-o vom găsi nicăiri izolată, ci puternic influențată și mereu condiționată ~~de~~ în desfășurarea ei de forța coercitivă a societății.

Factorii aceștia de natură ~~cosmologică~~, biologică, politică sau istorică, constitue un complex de cauze ~~car~~ unele conștiente altele inconștiente, care acționând asupra voinții individuale, schimbă numai sensul dar nu și originea ei. Ionescu în cazul de față săvârșește fapta, fundându-și temeiul acțiunii sale tot pe idea de dreptate. Desigur că dreptatea aceasta așa cum o simte și o gândește Ionescu cuprinde un mare procent de subiectivitate, întrucât motivele ce stau la baza acțiunii noastre, au valoarea pe care le-o acordă subiectul în acțiunea lui. Rămâne totuși ceva permanent, imuabil și esențial în procesele noastre intime de conștiință. Acest ceva este ideea de dreptate. Conceptul de dreptate în genere, a căpătat caracterul specific în cazul de față de dreptatea socială, așa cum ea se oglindește în mintea proletarului Ionescu. Suportul acțiunii sale îl constitue ideea de dreptate, plantată în adâncurile conștiinții noastre ↑pag. 5 bis = În numele dreptății se fac revoluțiile, în numele dreptății sociale se duc războaele civile, în numele dreptății naționale se deslănțue răsboaele aprinse, în numele dreptății cauzelor înfrânte ~~marele~~ marii conducători îndură închisorile sau cununa morții. În numele dreptății se construește istoria.

Perspectiva istorico-sociologică de pe culmea căreia am căutat să privesc și să analizez conceptul de drept, ne arată complexitatea problemei, fără însă a ne îndepărta de punctul inițial. Noua perspectivă explică multe din fețele noțiunii de drept, fețe pe care procedeul simplu al reducerii la abstract nu le poate întrezări. Mobilul acțiunilor noastre în viața socială fiind numai și numai setea de dreptate, îmbrăcămintea exterioară este ceeace se schimbă, prezentându-ne iluzia unei transformări de esență. Ideea în sine a conceptului de drept, oricare ar fi

libertatea individului de a ~~se comporta~~ o înregistra sau nu. și nu un [illegible]
În cazul dreptului ~~[illegible]~~ putând fi de obiectivare făcându-se [illegible] constrângerea se materializează ~~în cazul moral~~ 5
din partea societății fiind mai comprimată, mai dură, în cazul moralei ea atitudinea individului față [illegible] mai ~~[illegible]~~ rămâne un simplu ~~sentiment~~ pe care individul poate să-l ignore

Odată fapta consumată, să vedem care-i reacțiunea societății în cadrul căreia s'au desfășurat evenimentele și care-i aprecierea ei? Societatea îl va considera sau nu vinovat? ~~Care există cauze~~ Desigur că da. Căci societatea ~~fiind comunitate~~ ~~e organică~~, ~~cu~~ în urma legăturilor spirituale stabilite și făurite ~~[illegible]~~ în decursul istoriei între elementele componente care-s indivizii, constitue o comunitate vie și unitară, ~~constitue~~ un tot organic. ~~care nu~~ ~~pe~~ această unitate vie ~~care-l influențează pe individ~~ nu poate să rămână pasivă față de actele individului care angajează însăși existența ei. Reacțiunea societății ~~e~~ promptă sub formă de opinie publică făcând abstracție de orice text de lege existent – își va afirma energic aprecierea sa: ~~că~~ declarându-l pe individ vinovat sau nu! Rezonanța pe care o va trezi fapta individului va fi bineînțeles în raport direct cu ~~ce~~ coeficientul nivelul de unitate ~~de~~ ~~opinia al dreptății~~ ~~moralității~~ și dreptate ~~existente în~~ ~~dreptate~~ al comunității respective ~~și~~ ~~comunității respective~~, ~~rezonanța~~ ecou, care pe măsura amplificării ~~îi~~ lui va accentua sau va micșora gravitatea faptei. ~~Dar~~ Ceeace ne interesează ~~însă~~ este ecoul trezit și aprecierea ~~ce~~ care o ~~se~~ face societatea tot în numele dreptății.

Necesitate, interes, forță, dorință de mărire, toate în numele dreptății își reclamă existența ~~[illegible]~~ lor, absolut toate ~~această idee simulează~~ în jurul acestei idei își camuflează tendințele lor.

Dacă aprecierea individuală ~~[illegible]~~ se caracterizează printr'un procent prea mare de ~~[illegible]~~ subiectivitate, aprecierea societății ca o sinteză a tuturor ~~opin~~ aprecierilor individuale, ~~stabilizate~~ sinteză făcută în perspectiva timpului, constitue ~~un procent mult mai m~~ o realitate juridică cu totul nouă ~~[illegible]~~ ~~de~~ ~~ce o conștiință [illegible]~~ născută ~~a unei~~ unei ~~[illegible]~~ conștiințe juridice, ~~superioară și exterioară individului~~ care depășește conștiința juridică individuală fiind exterioară lui. În numele acestei dreptăți, care nu-i creația unui singur individ ~~[illegible]~~ ci ~~[illegible]~~ rezultanta unor procese tradiție la care au colaborat generații deaorândul, ~~dreptate~~ ~~ce~~ ~~în cadrul opiniei publice~~ ~~apoi~~ bineînțeles cu un grad mai mare de ~~subiectivitate~~ obiectivitate se va pronunța opinia publică – nesocotind aprecierile subiective pe care individul singur le-a făcut faptei sale. ~~Aceleași procese se impune și opinia~~ Aceleași procese conlucrează și la crearea opiniei morale, ~~dar spre deos~~ singura deosebire ~~[illegible]~~ ~~rezultând~~ constând în potența lor de obiectivare. ~~Dreptul își proectează mai mult în societate~~ Aprecierile în cazul dreptului se ~~[illegible]~~ proectează în măsură mai mare în societate, ~~[illegible]~~ pe când în cazul moralei această proectare se face parțial în afara individului ~~în societate, restul~~ aprecierilor rezervând mai ~~[illegible]~~ mult reflexiile interioare ~~în~~ ~~cadrul~~ tăinuite în labirintul conștiinței noastre. Totuși ~~[illegible]~~ atitudinea opiniei publice chiar la cele mai intime fenomene morale, nu-i absentă cu desăvârșire. Ea se pronunță ~~[illegible] ca sensibilitatea conștiinței individului să o înregistreze~~, cu aceeași autoritate, lăsând tot odată forma, conținutul care-i permanent același, este acela care determină acțiunile noastre, forma adăugând numai caracterele specifice ale acțiunii. —

Concluzii. În lumina exemplelor de mai sus putem trage următoarele concluzii, pentru a putea lămuri pe cât posibil mai bine strânsul raport existent între drept și morală.

Dreptul și Morala prezintă o serie de puncte de întretăiere, de interferență între ele, de unde rezultă punctele de asemănare:

1°/ Întâi: Asemănare din punct de vedere al naturii subiectului. Atât dreptul cât și morala sunt discipline de apreciere și justificare a acțiunilor noastre în raport cu o normă ideală. Sunt pe scurt discipline normative.

2°/ Al doilea: Asemănare din punct de vedere al genezei lor, ambele avându-și originea în conștiința noastră de ființe raționale. Dreptul în ideea de dreptate, morala în ideea de bine.

3°/ Al treilea. Asemănare din punct de vedere al obiectului de cercetat. Atât dreptul cât și morala sunt discipline sociale, discipline care iau naștere în cadrul unei societăți constituite și organizate, întrucât ambele discipline studiază relații între indivizii unei societăți. Societatea este mediul unde germenul ideilor noastre raționale de bine și drept, încolțește și se dezvoltă. Un drept și o morală în afară de orice societate - societate care constituie suportul material al ideilor noastre nu-i cu putință, un lucru fiind bine stabilit. Nu există noțiuni sau concepte suspendate în vid, tot ce mintea noastră poate concepe trebuind cu necesitate să aibă un suport material. Totuși existența dreptului și moralei, depășește ~~psihologică~~ realitatea psihologică și sociologică deși după cum am spus se sprijină pe ele și le vom găsi permanent condiționate de aceste realități.

Goana oamenilor de a descoperi justul și moralul va fi veșnică dar niciodată nu va reuși să se ridice la acea perspectivă înaltă, unde evadând din cadrul acestui riguros și con-

(7)

plen determinism în care se zbate, ~~spre a~~ se va putea pronunța cu o deplină și absolută competință asupra certitudinei ~~dez~~ adevărurilor ei stabilite în această materie. Orice societate va trăi în atmosfera sănătoasă pregătită de aceste discipline, se va desvolta în cadrul acestei atmosfere, va prospera; dar nu va putea delimita ~~pr~~ niciodată precis întinderea domeniului lor.

Pornind din acelaș punct inițial, dreptul și morala se depărtează simțitor. Iată ~~câteva~~ punctele mai însemnate în care deosebirea apare mai evidentă:

a) Dreptul tinde spre o reglementare a activității noastre externe, căpătând un grad de obiectivitate din ce în ce mai pronunțat. Evident că un coeficient ~~de~~ prea mare de obiectivitate, o obiectivitate absolută în sensul științelor exacte nu putându-se atinge niciodată, aprecierea și justificarea, după cum am spus mai sus fiind elemente care stau la izvor, temelia conceptului de drept, elemente impregnate cu o importantă doză de subiectivitate. Morala se ocupă cu reflexele și ecourile interioare pe care raporturile noastre cu semenii noștri le trezesc în conștiință, ecouri pe care le simțim uneori scoborându-se în adâncurile insondabile ale conștiinței noastre. Morala ni se prezintă deci ca o disciplină cu un mare procent de subiectivitate putându-o considera chiar ca o disciplină prin definiție pur subiectivă.

b) Dreptul tendința de precipitare, de cristalizare, morala aceea de a se menține în fluiditate, tendința de a se etatiza.

c) Dreptul prezintă un caracter ~~mai~~ mai realist cu norme din ce în ce mai aspre și mai rigide, morala un caracter idealist cu norme flexibile și elastice.

Terminăm această comunicare cu o comparație care sper ca va lămuri și mai bine strânsul raport ce-l putem stabili între drept și morală. Vom considera conștiința noastră ca fiind formată
oglinzi sferice una convexă și cealaltă concavă,
concavă cu adâncitura ei în interiorul nostru, care

La Arme.

I. Auzi!... departe strigă slabii
Și asupriții către noi!
E glasul blîndei Basarabii,
Ajunsă în ziua de apoi.
E sora noastră cea mezină
Gemînd sub cnutul de calmuc,
Legată 'n lanțuri e-a ei mînă,
De ștreang ținînd-o ei o duc.
Murit-au?... poate numai doarme.
S'așteaptă moartea de la cîini?
La arme
La arme dar Romîni!,

II. Seritau. care toți vultanii
Și zimbrii munților Carpați
Voi fiii ai vechii Transilvanii,
Sunteți cu toții enervați.
Și suferinți în înjosire,
De la Brașov pînă la Abrud,
Ca să vă fie înrobire
Fino-Tătarul orb și crud.

Și numai lanțul n-o să-l sfarme
N'aveți inimi, n'aveți mîini?
La arme, la arme.
La arme frați Romîni!

Iar tu iubită Bucovina
Diamant din stema lui Ștefan.
Ajuns-ai roabă și cadîna
Pe mîini murdare de jidan
Rușinea ta n'are seaman
Avîntul sfînt e [illegible]...
Mișel și [illegible] și [illegible],
Ce ai mai sta [illegible]
De-acuma [illegible]...:
Nălțați [illegible] de alarme!
La arme! stindardul sfînt în mîini.
La arme dar Romîni'

Vedeți nu vedeți pe Tis și Mureș?
E moarte, e leșin, e somn?
Au Dragoș nu-i din Maramureș,
Au n-a fost la Moldova Domn?
N-a frânt a dușmanilor coarne
N-a frânt pe Leși și pe Tătari.
Au Dragoș urmașii de bouri,
N-o să strivească pe maghiari?
Rușine pentru cel ce doarme
Sculați! ca să nu muriți mișei.
La arme.
La arme dar Români!
Din lacu nemuritoare romani:
O țară pune-n frunte azi,
Și-și tricolorul s-a fii flamuri
Să-nfășori pieptul tău viteaz.
Și smulge spada ta din teacă.
Și-ți chiama toți [copiii] tăi.
Și la război cu dânșii pleacă
Cu fii de șoim și fii de zmei
În valuri crunte să se sfarme
Calmucii. Tătarii. dușmanii. Stăpânii?.
La arme. la arme!
La arme. Frați Români.

Mihail Eminescu
postume.